

LEITMANN LAURA

A ZSIDÓ ÉS AZ IZRAELI NEMZETI (ÖN)TUDAT
KIALAKULÁSA ÉS VÁLTOZÁSAI
A 19. SZÁZAD VÉGÉTŐL NAPJAINKIG

A NEMZETI TUDAT ÉS IDENTITÁS KIALAKULÁSA

Az embereknek több identitásuk van, többnyire annyi, amennyi társadalmi csoporthoz tartoznak. Társas lényként ugyanis arra törekednek az emberek, hogy csoportokban vagy közösségekben éljenek, amely biztosítja fenmaradásukat. A nemzetek kialakulása által létrejöttek az emberiség legnagyobb közösségei, amelyeket a közös azonosságtudat tart össze. Bibó István koncepciója szerint, a nemzeti tudatban egy közösség tagjai nemcsak egymással kapcsolódnak, hanem egy adott területtel is.

„Nem igaz, hogy a nemzet és a nacionalizmus a francia forradalommal és egyáltalán nemzetenként a polgári forradalommal született volna meg. Csupán az történt ekkor, hogy a nemzethez fűződő politikai folyamatok tömegmozgalmakká, a nemzethez fűződő érzelmek tömegérzelmekké váltak.”¹

Ahhoz, hogy a csoport tagjai azonosulni tudjanak egymással, és hogy kibontakozzon a kollektív tudat, számos meghatározó tényezőre van szükség. Ezek közé tartozik a territorializmus, azaz a közös területiség, amihez kereske-

¹ Bibó István: Válogatott Tanulmányok. A Kelet-Európai kisállamok nyomorúsága.

delmi együttműködés is kapcsolódik. Míg Nyugat-Európában az államterületek határai a középkor végétől többé-kevésbé állandósultak, addig Közép- és Kelet-Európában bizonytalanok voltak, ami a nemzeti tudat kialakulásának problematikáját eredményezte, és egyben előidézte ennek a régióknak a „béneltságát” is.² A nemzet kialakulásában a kulturális, valamint az etnikai homogenitásnak is fontos szerepe van, amelynek szerves része a közös nyelv, a közös vallás, és a közös történelmi háttér.

A nemzetállamok megszületése politikai, gazdasági, és társadalmi változások egyidejű megjelenésének köszönhető. Új ideológiák jelentek meg, úgy mint a nemzeti önrendelkezés és a nacionalizmus, amelyek felváltották a valást és ezáltal a társadalomban megerősödött az individualizmus is. Az államalapítás több formában nyilvánult meg, például fejedelemségek egyesítésével (olasz és német példák) valamint kisebb népcsoportok kiválásával nagyobb birodalmak uralma alól (lásd az Osztrák-Magyar Monarchia és a Török Birodalom felbomlása az I. világháború után). A 18. század végén a francia és az amerikai forradalmak univerzális elvekre alapultak, amelyek szerint a nemzetet állampolgárok alkotják, akik tudatosan aláírtak egy társadalmi szerződést, és saját akarataukból lettek részesei egy bizonyos nemzetnek. A civil nemzet befogadó és egyesítő jellegű, racionális és az államnak fontos szerepe van a nemzet felépítésében. Eric Hobsbawm szerint nem a nemzet alakítja az államot hanem ellenkezőleg, az állam a nemzetet.³ A nemzet az elit irányítása alatt jön létre, amint azt Gellner Ernest is megemlíti, de Hobsbawm szerint a nemzetet letről is meg kell vizsgálni. Szerinte ugyanakkor nem arra kell törekedni, hogy a nemzet pontos definícióját találjuk meg, hanem azt próbáljuk megérteni, hogy mit jelentett ez a fogalom különböző csoportok számára a történelem idők során.

Ezzel ellentétben a romantikus nacionalizmus a nemzetet orgánumnak tekinti, és etnikai (a germán eredetű *jus sanguinis*) gyökerek határozzák meg a nemzeti identitást, amelynek területi (*jus solis*) kötöttsége is van. Mindaz, ami eredeti és sajátos az érték, ennek megfelelően minden nemzetnek joga van saját nemzetállam alapításához. Az etnikai eredetből kialakul egy óriási család, amely objektív tudaton alapul. Az egyén tehát nem önszántából részese a nemzetnek, hanem származásának megfelelően tartozik hozzá. A befogadó civil felfogású állammal ellentétben a misztikumra épülő nemzet irracionális és kirekesztő jellegű, éppen ezért csak a kiválasztott népcsoporté a hozzá tartozó bizonyos terület (anyaföld).⁴ Antony D. Smith történész szerint már az ókor-

² Kovács Gábor: Nemzet, Önrendelkezés, nacionalizmus, Bibó István a nemzet lelkiismerete.

³ Eric Hobsbawm: Nations and Nationalism since 1780, p. 44-45.

⁴ Ernest Gellner: Nations and Nationalism.

ban létezett etnocentrikus nacionalizmus, amikor különböző népcsoportok saját isteneiket tekintették a legjobbnak. A nacionalizmus modern változata viszont egy 18. századi ideológia, amelynek legfőbb célja az etnikai-kulturális csoport összeillesztése a politikai kerettel, ami az állam. Tehát a nemzetállamok követelése azoktól a népcsoportoktól származik, amelyeknél kifejlődött egy sajátos etnikai öntudat, amely kifejezte etnikai hovatartozásukat, valamint kulturális hagyományaik különlegességét.⁵ Az etnikai nacionalizmus a közös nyelv, kultúra, mitológia, emlékek, ősi szimbólumok, szolidaritás valamint egy bizonyos területhez való kötődésen alapszik. Smith szerint az etnikai háttér a legfontosabb a nemzetté válás folyamatában, mind a nemzetből államá váló átalakulásban mind pedig fordítva. Továbbá, az etnikai identitással rendelkező nemzetek általában egy bizonyos területhez, leginkább az ősi hazához kötődnek érzelmileg, és szerintük nemzeti önmegvalósításukat csakis azon a területen tudják elérni. Az évszázadok során így alakult ki a „szent őshaza” fogalom (*sacred ancestral homeland*).⁶

Smith érvelésével ellentétben Ernest Gellner szerint a nemzetté válás nem etnikai alapokon nyugszik, hanem a modernizáció következtében számos politikai, gazdasági valamint társadalmi változás eredménye. Szerinte a nemzeti tudat kialakulása egy gazdasági folyamatnak köszönhető, az agrártársadalom ipari társadalommá váló átalakulása során. Ennek eredményeként, szükségessé vált a nép homogenizálása, vagyis a közös nyelv, kultúra és oktatás kidolgozása, amelynek segítségével a népek mobilizálhatóvá váltak. Hedva Ben Israel szerint, Gellner nem tudja megerősíteni azt a feltevést, hogy miből származik az őshazák és az ősök kultúrája iránti lojalitás.⁷ Gellner a nemzetté válás gyökereinek objektív magyarázatát adja, amelyet a következőkkel is megerősíthetünk:

„A nemzettel kapcsolatos definíciók kiemelik, hogy a nemzet nyelvi, kulturális, gazdasági és politikai közösség, a kapitalista termelési módhoz kötött, a polgári fejlődéssel létrejövő – egyúttal a polgári fejlődés feltételét jelentő – sajátos képződmény, amely gazdasági, kulturális, és politikai szempontból integrálja és homogenizálja a tradicionális társadalmak széttagolt tömegeit.”⁸

Ugyanakkor, Hódi Sándor is felhívja figyelmet arra, hogy a nemzetek „kommunikációs” közösségek, amelyek szubjektív és kognitív tényezőkön alapszanak, ezért a nemzet teljesebb definíciója érdekében nem nélkülözhetőek a nemzeti önérzet motívumai sem. A nemzeti tudat kialakulásában lojalításra

⁵ Hedva Ben Israel: Teoriot al haleumiut ve midat halutan al hacionut (Teoriák a nacionalizmusról és alkalmazásai a cionizmusra). p. 20.

⁶ Anthony D. Smith: Sacred Territories and National Conflict. p. 14-15.

⁷ Hedva Ben Israel: Teoriot al haleumiut ve midat halutan al hacionut (Teoriák a nacionalizmusról és alkalmazásai a cionizmusra). p. 20.

⁸ Hódi Sándor: A nemzeti identitás zavarai. p. 29.

volt szükség, egy egyedi etnikai csoporttudatra, amely az „ősök földjéhez” és az „édes anyanyelvhez” fűzte az embereket.⁹

Visszatérve a nemzeti tudat elterjedéséhez és a nemzetté válás felkarolásához nagyméretű emberi csoportok által, Miroslav Hroch cseh kutató szerint, a nemzetiesség ideológiájának elterjedése a kiábrándult új eliteknek köszönhető, amelyek a 18. és 19. század folyamán a hagyományos arisztokrácia ellen folytattak szellemi és politikai harcot. Ennek következtében nemzeti, nyelvi valamint politikai tevékenységbe kezdtek, és így saját etnikai csoportjuknak lettek a képviselői.¹⁰ Az értelmiség szerepét többek között Eli Kadouri kutató is megemlíti, arra hivatkozva, hogy a nemzeti tudatot az említett csoport találta ki, tehát a nemzetet ők alakítják és formálják, nem pedig fordítva.¹¹

A fenti kutatók feltevéseire válaszul Benedict Anderson egy különleges dimenziót tár fel az *Imagined Communities* (Elképzelt Közösségek) című könyvében, amelyben szerinte a nemzeti tudat és a nemzetiesség bizonyos módon a kultúra mesterséges terméke (*cultural artifact*), tehát a nemzet egy elképzelt politikai közösség. Gellnerrel egyetért abban, hogy ezt a közösséget csakis a modernizáció következtében lehetett elképzelni, míg Kadourinak az álláspontját folytatva azt állítja, hogy a nemzet elképzelése változékony, és ezennel lehetségessé vált annak honosítása nagyobb emberi csoportok körében. Ez a folyamat természetesen az értelmiség munkájának érdeme.¹² Anderson szerint a nemzetiesség egy új típusú vallás, nem pedig egy politikai ideológia, és a nyomtatott nyelv megjelenésével (*print language*) az emberek megtanulták, hogy ugyanaból a nemzetből származnak, hisz ugyanazon a nyelven olvasnak.¹³

A fentiekben felvázolt elméletek sokasága koránt sem képviseli mindazokat a kutatásokat, amelyek a nemzeti tudattal valamint a nemzetiesség gyökereivel és kialakulásával foglalkoznak. Viszont ezen kutatók munkái segítségével sokkal érdemibb magyarázatot kapunk a zsidóság mivoltáról, többek között azért, mert némelyikük személyesen kutatta a zsidó nemzet történelmét, sőt néhányuk a zsidó nemzetet prototípusként használta fel kutatása során (lásd A.D. Smith, M. Hroch, stb.).

⁹ Hódi Sándor: A nemzeti identitás zavarai. p. 30-31.

¹⁰ Hedva Ben Israel: Teoriot al haleumiut ve midat halutan al hacionut (Teoriák a nacionalizmusról és alkalmazásai a cionizmusra). p. 210.

¹¹ Gideon Shimoni: Haleumiut hajehudit ke leumiut etnit (A zsidó nacionalizmus mint etnikai nacionalizmus), p. 83.

¹² Gideon Shimoni: Haleumiut hajehudit ke leumiut etnit (A zsidó nacionalizmus mint etnikai nacionalizmus), p. 83.

¹³ Hedva Ben Israel: Teoriot al haleumiut ve midat halutan al hacionut (Teoriák a nacionalizmusról és alkalmazásai a cionizmusra). p. 212.

A ZSIDÓ NEMZETI TUDAT – A CIONIZMUS – KIALAKULÁSA

A cionizmus megjelenése forradalmat jelentett a zsidóság életében, szellemi és gyakorlati síkon egyaránt. A zsidó nép majdnem 2000 éves száműzetése (*galut*) alatt egy különleges kapcsolat létesült a nép és ősi (illetve jövőbeni) hazája – Izrael földje (Erec Jiszráél) – között.

„E kötelék nélkül – ha a zsidók Izrael földjét nem múltjuk és jövőjük országának tekintik – a judaizmus egyszerű vallási közösségé vált volna, elveszítve etnikai és nemzeti tartalmát.”¹⁴

Már a cionizmus gyökereiben is paradoxon található, nevezetesen, a passzív és az aktív „visszatérés Cionba” fogalma. Ez az elv a vallási gyakorlatban (imákban, szertartásokban, szokásokban) passzivitásra és belenyugvásra ösztökélte a zsidó közösség tagjait, míg a cionizmus hívei eltökélték magukat, hogy aktívan térnek vissza az ősi földre, ahol egy új társadalmat alapítanak. A cionizmus megjelenésének ideje arra utal, hogy a zsidó közösség szellemi és társadalmi válságban találta magát a 19. század folyamán, érdekes módon épp az emancipáció eredményeként.¹⁵ Yael Tamir szerint, az azonosság keresése részeként – ami általában társadalmi és politikai változások eredménye – a cionizmus mint egy szekuláris zsidó nemzeti öntudat megjelenése, az emancipált európai zsidóság számára komoly dilemmákat okozott.¹⁶ Az emancipáció által a zsidó közösségi élet (*kehila*) megbomlott és ezzel a zsidóság az európai társadalmak organikus részévé válhatott. A zsidók mindaddig párhuzamos társadalmi életet éltek, teljesen kirekesztve a keresztény vagy a muszlim országok társadalmi életéből. A szekularizáció, valamint a nemzeti tudat megszületése révén a zsidók is egyenrangú (állam)polgárokká (*citoyen*) válhattak, de éppen ezzel törték meg azt a finom egyensúlyt, amelynek segítségével a *kehila* évezredekken keresztül fentartotta a judaizmust és a zsidó identitást. Látszólag, mind a liberalizmus mind a nacionalizmus identitászavart okozott az emancipált zsidók körében, hisz elveszítették a judaizmus sajátosságait, de ugyanakkor nem találtak helyette más alternatívát. Zsidóságuk megtartása már egyéni döntés volt, de ugyanakkor a nacionalizmus elvei szerint nem tartozhattak egy európai néphez sem – kulturális, etnikai vagy faji szempontok miatt.¹⁷ Ebből kifolyólag, a cionizmus volt a válasz az „eltévedt” emancipált zsidóság számára, akiknek egy új nemzeti öntudatot biztosított.

„A liberalizmus és a nacionalizmus tehát egyaránt újfajta zsidó öntudat ki-

¹⁴ Shlomo Avineri: A modern cionizmus kialakulása: a zsidó állam szellemi gyökerei. p. 11.

¹⁵ A több ezer éves száműzetés alatt, egy eszmének sem volt olyan vonzó ereje a zsidóságon belül, mint a cionizmusnak.

¹⁶ Yael Tamir: The Quest for Identity. p. 9.

¹⁷ Shlomo Avineri: A modern cionizmus kialakulása. p. 21-22.

*alakulásához vezetett, amelyet immár nem a vallási hitek, hanem egy új, modern, szekuláris nacionalizmus határozott meg.*¹⁸

A fenti állítások révén több kérdés is felvetődik, többek között a zsidóság mivoltja, nevezetesen az, hogy a zsidóság vajon egy nemzet vagy egy vallási közösség. A 19. század vége felé egy olyan történelmi motívum alakult ki, amelyben az etnikai öntudat helyett az emberek a politikai nemzetiességet fogadták el. Ennek a folyamatnak eredményeként jött létre a cionizmus is, mint nemzeti mozgalom, amely a zsidó népet egyenrangúnak tartotta más népekkel. Ez az előfeltétel nagyon fontos, hisz a cionizmus kritikusai és ellenzői már a kezdetektől kétségbe vonták azt a feltevést, hogy a zsidóság egyáltalán nemzet. Szerintük ez a közösség nem más mint egy vallási csoport, amely hirtelen felismerte etnikai és faji sajátosságát. A zsidó ortodoxia hívői is megtagadták a cionizmust – néhányan közülük a mai napig nem ismerik el Izrael államát, hisz az teljesen ellentmond a vallási előírásoknak.¹⁹ Annak ellenére, hogy a zsidóság nem rendelkezett területiséggel és (zsidó) nyelviséggel, a cionisták nemzeti államot akartak lélesteni, valamint megújítani az ősi bibliai héber nyelvet. Ebből kifolyólag a zsidó nemzeti tudat kialakulása egy forradalmi eseménynek számít.²⁰

A cionizmus legfőbb szószólói közép- és kelet-európai származásúak voltak, akikre többnyire a romantikus nemzetiesség eszméje hatott, amely a különlegességet és a történelmi múlt iránti tiszteletet ápolta, ellentétben a francia forradalom eszméivel, amely kozmopolita és univerzális „együttérés” üzenetét közvetítette. A politikai cionizmus legfőbb ideológusai (pl. Herzl Tivadar, Max Nordau) a zsidóságot a nemzetek közötti nemzetnek tekintették. Úgy gondolták, a zsidó nemzetnek ugyanolyan joga van nemzetállam megalapításához, mint bármely más európai népnek. A zsidó állam megálmodója, Herzl Tivadar és támogatói, sokkal nagyobb lelkesedéssel próbáltak végleges megoldást keresni a zsidó kérdésre, mint nyugat-európai honfitársaik. Utóbbiak sikeresen beilleszkedtek a helyi társadalmakba, és a kelet-európai „szegény zsidó testvérek” átvándorlása megzavarta volna nyugodt életüket.²¹ Az asszimilált zsidóság ellenezte a Palesztinába való kivándorlást, mert ennek következtében zsidó tömörülések jönnek létre, ami nem oldja meg a zsidó kérdést sőt még az asszimilációt is lelassítja. Herzl többször próbálkozott támogatást nyerni a palesztinai zsidó telepések számára, de erőfeszítései sikertelennek bizonyultak. A

¹⁸ Shlomo Avineri: A modern cionizmus kialakulása. p. 22.

¹⁹ Hedva Ben Israel: Teoriót al haleumiut ve midat halutan al hacionut (Teoriák a nacionalizmusról és alkalmazásai a cionizmusra). p. 204.

²⁰ Shmuel Almog: Hamemad hahistori sel haleumiut hajehudit (A zsidó nacionalizmus történelmi dimenziója). p. 25.

²¹ Filantrópiái tevékenységeket folytattak, hogy ezzel távol tarthassák őket, példaként említhető a francia zsidó Maurice de Hirsch báró, aki megalapította a Zsidó Kolonizációs Társaságot, hogy zsidókat telepítsen ki Argentínába.

zsidókérdés megoldása széttagolta a világ zsidóságát, de a nemzeti tudat fellendülése valamint az emancipáció és az asszimiláció negatív következményei arra késztették Herzlt, hogy átértékelje a zsidóság helyzetét. Arra a meggyőződésre jutott, hogy a zsidó kérdést a zsidó állam megalapítása fogja véglegesen megoldani. Ugyanakkor a területi kérdés (Palesztina vagy máshol) nagy vitákhoz vezetett a cionizmus különböző áramlatai között.²²

A cionizmus nagy kihívást jelentett a sikeres zsidóság számára, hisz a fejletlen Palesztinába való emigrációra biztatta az embereket, mezőgazdaságra tevékenységekre és falusi életre buzdította őket, valamint az európai kultúrába való beilleszkedés helyett egy ősi kultúrát és nyelvet szándékozott felújítani. A cionisták átvették a közép- és kelet-európai nacionalistáktól az egyszerű vidéki nép, a parasztság iránti lelkesedést, és a kétkezi munka elve központi helyet kapott a cionista forradalom kivitelezésében Palesztina földjén. Az európai valósággal ellentétben, a zsidó nacionalizmus a jövőre gondolván egy „normális” társadalom megalapításán fáradozott, amelynek a munkásosztály és a földművesek lesznek az alapjai, hisz ezek mindeddig hiányoztak a zsidó társadalomból.²³ Ugyanakkor a szocializmus eszméje nagy hatással volt a cionistákra és főleg az úttörőkre, akiknek fontos szerepe volt a zsidó kolonizációs folyamatban.²⁴ A cionizmus ezeket az úttörő (*haluc*) jellegű tevékenységeket magasztalta, hisz ezek jellemezték az új héber embert. A cionizmus célja az asszimilált és meghunyászkodó zsidó helyett egy új, büszke és öntudatos „héber” megteremtése, valamint egy olyan társadalom megalakítása, amely példakép (*or lagojim* – világság az idegen népeknek) lesz a világ számára.²⁵

A zsidó nemzeti mozgalom legfontosabb szerepei közé a zsidóság etnikai és faji eredetének bizonyítása is hozzátartozott. A cionisták szerint, a zsidóságnak történelmi folyamatossága van, sőt a közös emlékek az őshazáról (Izrael földje), az őskori időkből való hősökről szóló történetek (lásd a Makabeusok hazafiaságát, a római birodalom elleni „nemzeti harc” Jézus korában), valamint a hagyományok és szokások, mind arra utaltak, hogy a zsidóság nemcsak egy vallási, hanem egy etnikai közösség is. A zsidóság történelme, amely bibliai forrásokból származik, valóságos kincstár volt a cionisták számára, akiknek be kellett bizonyítaniuk, hogy a zsidóknak történelmi joguk van egy régi nemzet újjáélesztésé-

²² Shlomo Avineri: A modern cionizmus kialakulása.

²³ Hedva Ben Israel: Teoriot al haleumiut ve midat halutan al hacionut (Teoriák a nacionalizmusról és alkalmazásai a cionizmusra), p. 206.

²⁴ A 19. század végén és a 20. század Palesztinában érkező zsidó telepesek mocsarak lecsapolásával, kibbucok (gazdasági kollektívek) és mosavok (vegyes tulajdonú falvak) megteremtésével, valamint földműveléssel foglalkoztak.

²⁵ Almog Shmuel: Ravgoniut bahistoria sel hacionut ve sel hajesuv (Többszínűség a cionizmus és a jesuv történelmében), p. 115-116.

re az őshaza területén.²⁶ Mindebből tehát az értelmezhető, hogy annak ellenére, hogy a cionizmus egy szekuláris mozgalom volt, nem tudta teljesen elhatárolni magát a vallási elemektől, sőt sokan közülük természetesnek találták a hagyomány és a modernizáció összeillesztését a zsidó nemzeti tudat kialakításában.²⁷ A cionizmus egyik ágazata, territorializmus hívői is csak az évezredes kollektív emlékekkel és a szentírásokban megjelentekkel tudták alátámasztani a zsidóság kapcsolódását Cionhoz (Palesztina földje), tudatosan hivatkozva a *jus solis* elvére, amely a zsidó állam alapjául szolgált. Herzl számára az állam megalapítása volt a fontosabb, és nem a Cionba való visszatérés. Azonban annak ellenére, hogy több területet is felkínáltak – többnyire a brit hatóságok – a cionisták határozottan elutasították ezeket az ajánlatokat, arra hivatkozva, hogy Cion nélkül nincs cionizmus. Ugyanakkor, sokak szerint az önmeghatározás és a zsidó állam megalapítása nem feltétlenül eredményez egy meghatározott nemzeti öntudatot, mint ahogy a nemzeti állam megalapítása sem hozta magával természetes módon a kulturális nemzeti öntudat kialakulását.²⁸ A territorializmusnak egyik legszélsőségesebb változata a kánaánizmus, amely a palesztinai zsidó bennszülöttek között jött létre, és leginkább azt hangsúlyozta, hogy Izrael földjét meg kell ismerni és fel kell idézni a bibliai helységeket.²⁹ Ezek után a héber kultúra és a régi-új nyelv, a héber-ivrit felélesztése nagyon fontos szerepet játszott a nemzeti öntudat kialakulásában, és sokak szerint abban, hogy a nép nemzetté váljon. A héber kultúra önállóságához szükség volt egy ivritül beszélő közösségre Izrael földjén, ezért a cionisták fő célja az, hogy az „új héber ember” életét Cion földjén biztosítsák, egy független nemzeti állam keretein belül.³⁰

AZ ELSŐ „CABAR” GENERÁCIÓ ÉS AZ ÚT IZRAEL MEGALAPÍTÁSÁIG

Amint már említettük, a cionizmus arra törekedett, hogy egy új héber embertípust hozzon létre, aki hajlandó feláldozni magát a közösségért és a jövő generációért. Az úttörő feladata egy ideális társadalom létrehozása, amelyben az emberek egyenjogúak, a jövőbeni társadalom és a közösség érdekeiért dol-

²⁶ Shmuel Almog: Hamemad hahistori sel haleumiut hajehudit (A zsidó nacionalizmus történelmi dimenziója). p. 36-39.

²⁷ Gideon Shimoni: Haleumiut hajehudit ke leumiut etnit (A zsidó nacionalizmus mint etnikai nacionalizmus). p. 84-87.

²⁸ Yaacov Shavit: Avodat hakultura: ben uma joceret tarbut letarbut joceret uma (A kultúra munkája: egy kultúrát alkotó nemzet és egy nemzetet alkotó kultúra között). p. 142-143.

²⁹ Shmuel Almog: Hamemad hahistori sel haleumiut hajehudit (A zsidó nacionalizmus történelmi dimenziója). p. 120-121.

³⁰ Yaacov Shavit: Avodat hakultura: ben uma joceret tarbut letarbut joceret uma (A kultúra munkája: egy kultúrát alkotó nemzet és egy nemzetet alkotó kultúra között). p. 144-146.

goznak, saját kezűleg művelik meg a földeket, kötelesek megvédeni magukat, valamint aktívan részt vesznek a kulturális életben, nevezetesen a héber nyelv és kultúra felújításában. Az úttörő generációnak nagy elvárásai voltak „fiaik” irányában, akik Izrael földjén születnek majd, és felépítik az országot. Az úttörő ideológia szekuláris elvekre épült, és nagy hatással volt a palesztinai zsidó közösségre (*Jisuv*),³¹ mivel egy meghatározott keretet biztosított a kollektív tudat és az új azonosság szimbólumának.³² A cionizmus szellemi megalapítóinak számos elképzelése volt az „új héber embert” illetően, így több mítosz alakult ki. A mítoszok közül a jelentősebbek közé tartozik Ehad Ha'Am orosz származású zsidó filozófus elképzelése, aki a judaizmus hagyományai és a liberalizmus elvei közötti szintézisben látta az „új zsidó” léte. Ezzel ellentétben, Herzl és támogatói (Nordau, Pinsker, Jabotinsky) egy teljesen új embert akartak alkotni, akinek semmi köze nincs a zsidó hagyományokhoz vagy az európai kultúrához. A harmadik változat, a Nietzsche-i filozófia követői (Berdicsevsky, Csernihovsky, és számos más értelmiségi) akik a különlegességet és az eredetiséget hirdették és az egyén tehetségét magasztalták. Berdicsevsky a palesztinai zsidó fiatalok kedvenc írója lett, és nagy hatással volt számos izraeli értelmiségre, többek között Izrael első miniszterelnökére, David Ben Gurionra is. Berdicsevsky szerint a zsidóság történelmét emberek történeteként kell elmesélni, és a sok megaláztatás miatt az új hébernek bátornak, fizikailag erősnek és harciasnak kell lennie. Továbbá nem hitt abban, hogy Izrael földjét diplomáciai eszközökkel visszanyerhetik, hanem csakis a föld megművelésével és az őshaza felépítésével lesz igazi sikerük. A negyedik „új héber” elképzelés szocialista elvekre épült, és egy egyenlő és igazságos társadalom létrehozását tűzte ki céljául. Ez az új ember, aki Izrael földjén születik és ebben a környezetben szocializálódik, nem más mint egy szintézis eredménye, az univerzális elvek és az őshaza különleges körülményei között. A második (1891) és a harmadik (1919) *alija*³³ hullám emberei, akik megalapították a kibucokat, közelálltak a szocialista felfogáshoz és egyszerű munkásként vállalták magukra Palesztina felvirágoztatását.

A négy különböző mítosz szerint az új héber ember szekuláris és modern felfogású, becsületos, büszke, haza- és természetszerető, valamint bátor.³⁴ Ezeket a mítoszokat különböző ifjúsági mozgalmak karolták fel. Az új nemzedék

³¹ Jisuv: település (héber). A kifejezést a cionista mozgalom használta Izrael állam megalapítása előtt a Palesztinában letelepedett telepések megnevezésére. A telepések együtt alkották a jisuvot. A kifejezést az 1880-as években kezdték használni, amikor kb. 25,000 zsidó élt Palesztinában, és 1948-ig használták, amikor az ott élő zsidók száma már mintegy 700,000 volt.” Ld. Nagy V. Rita: Az izraeli identitás: változás és állandóság. p. 89.

³² Shmuel N Eisantadt: Israeli Identity: Problems in the development of the collective identity of an ideological society. p. 674-677.

³³ Bevándorlás Erec Jiszráélbe, szó szerint felemelkedés.

³⁴ Anita Shapira: Jehudim hadasim jehudim jesanim (Új zsidók régi zsidók). p. 158-171.

sámára ezek voltak a legjelentősebb szocializálódási helyek, hisz itt hazaszeretetre és a közösség érdekében való feláldozási hajlandóságra tanították őket. A 20. század '30-as éveiben, az önvédelem elsajátítása is fontos része lett a „hazafias” neveletésnek. Ezek a fiatalok a *Somer Hacair* (Fiatál Ór) valamint a *Hanoar Haoved* (Munkás Ifjúság) nevű szocialista és vitalista beállítottságú ifjúsági szervezetek körébe tartoztak. Ugyanakkor a Jisuv ifjúsága vegyes kultúrát szívott magába, ami nem volt más mint paradoxok vegyülete, nevezetesen: univerzalizmus és lokálpatriotizmus, az emberiség szeretete és a „gojok”³⁵ utálat, megértés és szélsőséges militantizmus, odaadás és feláldozás a zsidó népért, gyűlölet és lenézés a diaszpórai (*galuti*) zsidók iránt, és végezetül a béke iránti vágy és az erő alkalmazása.³⁶ Az új bennszülött nemzedék nem volt egységes, de volt egy közös generációs stílus, amely a héber nyelv különleges helyi kiejtésében volt észlelhető, öltözködéskben (rövid haki nadrág, szandál és sapka), erős generációs kötődöttségükben, az egymáshoz tartozásban, az ország tájai iránt érzett és táplált szeretetükben, a faragatlan és néha már udvariatlan viselkedésükben (amely elítéli a kispolgári viselkedést), az érzéketlen és durva kifejezésmódban, a fizikai képzettség és a tettek magasztalásában az intellektuális képességek helyett.³⁷

Az első bennszülött nemzedék (*Dor Baarec*) a második világháború, a holokauszt, majd a függetlenségi háború és az államalapítás nehézségeinek árnyékában szocializálódott. Annak ellenére, hogy a cionista atyák sokat vártak el ettől a generációtól, ez a nemzedék függött az „apáktól” – leginkább politikailag, mivel oktatásuk, és a Jisuv biztonsági körülményei militaristábbá tették őket elődeiknél, de ugyanakkor nem fejlesztette ki alkotó és előrelátó képességeiket.³⁸ Ezt az oktatási rendszert az „apák” hozták létre, amelyben teljesen kiiktatták, úgy az európai mint a zsidó gyökereket, konformizmusra és militarizmusra buzdították az ifjúságot, valamint egyéniségük fejlődését még csírájában kioltották, s amelyben nem volt szabad megkérdőjelezni az idősebb generáció politikai és társadalmi felfogását.³⁹ A függetlenségi háború utáni „kijózanodáskor”, egyre több kritika zúdult az új nemzedékre, sokan gyökértelemnek és értelmetlennek titulálták őket, olyanoknak, akik teljesen elszakadtak mind az európai mind a zsidó hagyományoktól. Míg a háború ideje alatt a büszke héber harcost magasztalták, addig a háború után újra a mitológiai „cabar úttörő” lett a példakép.

³⁵ Goj, azaz nem-zsidó. Lásd később.

³⁶ Anita Shapira: *Jehudim hadasim jehudim jesanim* (Új zsidók régi zsidók). p. 173.

³⁷ Anita Shapira: *Jehudim hadasim jehudim jesanim* (Új zsidók régi zsidók). p. 13-14.

³⁸ Anita Shapira: *Jehudim hadasim jehudim jesanim* (Új zsidók régi zsidók). p. 122-123., 173.

³⁹ Anita Shapira: *Dor Baarec* (Az első Izraelben született generáció). p. 123-124.

ÁLLAMALAPÍTÁSTÓL A HATNAPOS HÁBORÚIG (1948-1967)

Államalapítás után a „cabar” mitológiát az államapparátus hirdette, annak ellenére, hogy már egyre kevésbé foglalkoztatta az izraeli társadalmat, hisz ők már nem emlékeztek a brit mandátum korszakára. Izrael földjének felfedezése, valamint a holokauszt következtében a diaszpórai zsidóság iránti ellenszenv sem voltak fontosak. A holokauszt, az Eichman-per (1954) után tudatosult az izraeli köztudatban, de csak a hatvanas évek folyamán vált az izraeli nemzeti tudat szerves részévé, amely elősegítette az izraeliek felelősségtudatának megerősödését a diaszpórában élő honfitársaik iránt. Ennek megfelelően Izrael állama a mai napig minden zsidót saját állampolgárának tekint. Ez utóbb – többek között – az 1952-ben elfogadott Visszatérés törvényében (*Hok Hasvut*) nyilvánult meg.⁴⁰

Izrael állam megalapításának első két évtizedében a domináns ideológia továbbra is a cionizmus maradt, amelynek fő célja most már valóra vált, nevezetesen a zsidó állam megalapítása, Herzl *Judenstaat*-ja. A zsidó állam további fennmaradásának érdekében a zsidó közösség mint többség elengethetetlen feltétel volt. Ebből kifolyólag, az államnak zsidó nemzeti erkölcsi rendszerrel kell rendelkeznie, ami viszont nem zárja ki a kisebbségek egyenjogúságát.⁴¹ Izrael Függetlenségi Nyilatkozata szerint, Izrael a szabadság, az igazság, és a béke elvein alapszik, amely társadalmi és politikai egyenjogúsággal illet minden állampolgárt, nemi, faji vagy vallási megkülönböztetés nélkül.⁴²

Az összetett történelmi hatások (nevezetesen a függetlenségi háború áldozatai, a holokauszt traumája, a gazdasági nehézségek, az Észak-Afrikából nagy hullámokban érkező bevándorlók társadalmi beilleszkedése) arra készítették az államalapító atyákat, leginkább David Ben Gurion miniszterelnököt, hogy a cionizmust az új helyzethez illesszék. Ez a valóságban azt jelentette, hogy miután a cionizmus elérte végső célját, az államapparátus, valamint egy új társadalom megalapozásán és megszilárdításán kellett tevékenykedni, és mindezt egy ellenséges környezetben (ellenséges arab országokkal körülvéve), amit csak közös vállalkozással lehetett legyőzni. A cionizmus elvei szerint, amelyet Ben Gurion tovább fejlesztett, Izrael államának az a feladata, hogy összegyűjtse a diaszpórában élő zsidókat (*kibuc gálujot*), akik az új izraeli társadalmat fogják alkotni, és ezennel Izrael a zsidóság szellemi központjává válik. Eszerint a társadalom olvasztótégelyként (*melting pot*) működik, amely egy kollektív tudatú nemzetet hoz létre. Ben Gurion szerint, az állam egységessége és biztonsága ér-

⁴⁰ Anita Shapira: *Jehudim hadasim jehudim jesanim* (Új zsidók régi zsidók). p. 86-87.

⁴¹ Efraim Karsh – Dan Urian: Introduction. p. 2.

⁴² Simon H. Herman: *Jewish Identity: A Social Psychological Perspective*. p. 171.

dekében nagyon fontos bevezetni az államiság doktrínáját (*mamlachtiut*), amely szerint az állam feladata állampolgárai teljes ellátása. Ennek következményeként az állam biztosította az egységes és kollektív izraeli nemzeti tudat szimbólumait (himnusz, nemzeti zászló) és szekuláris, nemzeti mítoszait is (függetlenség napja, holokauszt megemlékezési nap, Sábát, azaz a pihenőnap, ünnepnapok, stb.). Ezt az egységes nemzeti tudatot a zsidó közösségek számos etnikai, vallási, valamint ideológiai különbségei miatt volt fontos megteremteni, másképpen a zsidó állam *raison d'être*-je megszűnt volna. Az államnak jelentős szerepe volt az ország és a nemzet építésében, megszilárdításában valamint felvirágoztatásában, és sokak szerint jelentősen befolyásolta az új nemzedékek szocializálódását is. Számos értelmiségi ki is fejezte tiltakozását az államiság doktrínája ellen, mivel szerintük az ifjúság feláldozza szabadságát és egy liberális társadalom létrejöttét az állam dicsőségének oltárán. Annak ellenére, hogy nagy szükség lett volna az értelmiség munkájára, az állam ezt a szerepet is kisajátította és maga Ben Gurion utasította el az értelmiségiek szerepvállalását a nemzetépítési folyamatban. Ez a jelenség bizonyítja, hogy az izraeli demokráciának nem angolszász gyökerei vannak (az alulról felfelé irányuló forradalmi eszmék), hanem a közép- és kelet-európai autoriter és bolsevik eszmék szolgáltak példaként az izraeli politikai vezetőség számára. Az állami kézben lévő kommunikációs eszközöknek is jelentős szerepe volt a nemzeti tudat építésében. Az ötvenes évek folyamán a kollektív felelősséget, az új haza építését, az egyenjogúságot, és a szerény életmód elveit hangoztatták. Továbbra is a kibuci életmódot magasztalták, és a Negev-sivatag, valamint más elhagyott területek „betelepítése” dicsőített tettnek számított.⁴³ A Jisuv idejében sokat emlegetett „úttörő” mítosz nem tűnt el, csak átalakult egy magasabb rendű nemzeti és állami jellegű ideává, amely az egységes oktatásra és a közös védelemre összpontosított. Most már nemcsak önkéntesekre volt szükség a haza megvédése érdekében, hanem a katonai szolgálat kötelezővé vált. Az izraeli hadsereg szintén olvasztótégelyként szolgált az állam kezében, ahol az új bevándorlók és a régi izraeliek társadalmi valamint politikai szocializálódási folyamatban vehettek részt. Az államalapítás után, az oktatási rendszer is az „olvasztótégely” szerves részévé vált, és többnyire átvette a szocializálási szerepet az ifjúsági mozgalmaktól. A zsidó állam fennmaradása érdekében az új nemzedéket a zsidó (judaizmus) értékrendre tanították, kötelező volt a Biblia és a zsidó történelem oktatása. Az oktatási rendszer egységessége érdekében Ben Gurion 1953-ban előterjesztette az állami oktatási törvényt.⁴⁴

⁴³ Anita Shapira: Ben Jesuv le Medina: Hamarkivim selo avru (Jesuv és ország között: az elnem fogadott elemek). p. 260-264.

⁴⁴ Yoav Peled – Geshon Shafir: The roots of peacemaking: The dynamics of Citizenship in Israel, 1948-93. p. 400.

Az államalapítás első éveiben, az *askenázi*⁴⁵ (Közép- és Kelet-Európából származó zsidók) Mapai párt volt a domináns politikai elit. Az Észak-Afrikából, valamint a többi arab országból érkezett *szefárd*⁴⁶ zsidókkal „atyáskodó”, néhol agresszív, sőt lenéző módon viselkedett, illetve tudatlanoknak és primitíveknek titulálta őket. Az olvasztótégely-politika pedig arról szólt, hogy a keletieket (*mizrachim*) be kell olvasztani az európai mentalitású izraeli társadalomba, és ugyanakkor függővé tenni őket az állami szervektől, úgy a politika, a gazdaság mint a társadalom terén. Valójában a hatalmas erőfeszítések ellenére, az úgynevezett beolvasztási folyamat, valamint az egységes nemzeti tudat kialakítása sikertelennek bizonyultak, és a szefárd közösség elidegenedéséhez és kirekesztéséhez vezettek, amelynek a '60-as évek végén komoly államellenes megnyilvánulásai voltak. Sokak szerint ebben az időszakban két Izrael keletkezett. Az egyik az európai és amerikai zsidóságé, a másik pedig a keleti zsidóké. Ugyanakkor a függetlenségi háború eredményeként Izrael területén maradt arab kisebbség függővé vált az államtól és a zsidó közösségtől és „biztonsági megfontolásokra” hivatkozva, a politikai elit megakadályozta politikai, gazdasági és társadalmi előrehaladásukat.⁴⁷

AZ EUFÓRIÁTÓL A KIÁBRÁNDULÁSIG

A HATNAPOS HÁBORÚ (1967)

Sokak szerint az Izrael megalapítása utáni 25 évben, egy erős és domináns intézmény és ideológia, valamint egy kollektív identitás alakult ki, amely annyira megalapozott volt, hogy bármilyen vészhelyzetet képes lett volna átélni. A valóságban már a hatvanas évek közepén bebizonyosodott, hogy ezek az alapok nem olyan szilárdak, és a hatnapos valamint a Jom Kipur-i háború következményei szétzilálták és felemésztették a szocialista ideológiát és a kollektív identitást.⁴⁸

Ez a folyamat tulajdonképpen nem volt más, mint a meglévő domináns politikai és társadalmi elit elleni megmozdulás kezdete. A társadalomban az

⁴⁵ Askenáz Németország középkori nevére utal.

⁴⁶ Szefárd zsidók eredetileg Spanyolországban telepedtek le (héber: Szfárád), majd a *reconquista*-t követő inkvizíció miatt Észak-Afrikában és a Török Birodalom területein kellett újra kezdeniük életüket.

⁴⁷ Moshe Lisak: *Eda ve edatiut be Israel beperszpektiva hisztorit* (Etnikum és etnicizmus Izraelben történelmi perspektívában). p. 77-78.

⁴⁸ Shmuel N. Eisenstadt: *Hamaavak al szimlej hazehut hakollektivit ve al gyuloteja behevra haisraelit habtar mahapchanit* (Harc a kollektív identitás jelképeiért és határaiért a szétzilált forradalmas izraeli társadalomban). p. 21.

Észak-Afrikából és más arab országból származó bevándorlók kifejezték felháborodásukat a kirekesztés és az állandósult lenézés miatt. A „beolvasztó” folyamat helyett egy pluralista felfogású társadalom megalapítását támogatták. A hatvanas évek végén, az amerikai kultúra hatására, Izraelben is létrejött a Fekete Párduc mozgalom, amely egyenjogúságot, és egyenrangú elismerést követelt, hisz szerintük a mizrahi közösség is szerves része a cionista valamint az izraeli étosznak. Az etnikai különbségek legitimitásának elnyerése, azt jelentette, hogy a cionista valamint a szocialista ideológia megbukott, mert nem tudott létre hozni egy egységes, homogén és kollektív nemzeti öntudatot.⁴⁹

A politikai rendszerben az etnikai bázisú pártok száma megnőtt, és ha eddig csak az integrációról és az egységes fellépésről szólt a politikai retorika, a '60-as és '70-es évek folyamán egyre többet lehetett hallani az izraeli zsidók közötti különbségekről, és a multikulturalizmusról. Ezeket az eszközöket a Herut (a későbbi Likud⁵⁰) párt használta ki, felkarolva a keleti zsidók problémáit. Továbbá, a társadalom berkeiben is elkezdődött egy közeledési folyamat az askenázi és a mizrahi közösségek között, amely többnyire a nyugati és amerikai kultúra hatásának köszönhető. Eleinte, az állam valósággal küzdött a nyugati mentalitás hatása ellen, ami a televízió betiltásában, valamint a Beatles izraeli turnéjának megakadályozásában is megnyilvánult. A változás szelei viszont Izraelt sem kerülték el, így az új izraeli generáció (mind a régi izraeliek mind az új bevándorlók leszármazottai), akik azonos pop-rock slágereken, filmekben és sporteseményeken nőttek fel, sikeresen áthidalták a két kultúra közti különbségeket.⁵¹ Az amerikai „kényelem-kultúra” integrálásával, az izraeli társadalom számára az addig bálványozott úttörő, aki hajlandó önmagát feláldozni a kollektív érdekében, kezdett eltűnni. Az eddig konformizmusra nevelt izraeli értelmiségi szókimondóbb lett, és hajlandó volt államellenes véleményeket is megfogalmazni.

A hatnapos háború hatalmas sikere a cionista ideológiát tekintette a győzelem alapjának és a hadsereget a cionista ideál valóságos megtestesítőjének.⁵² Az államalapítás utáni évek nagyon nehezeknek bizonyultak, úgy gazdaságilag, politikailag, mint biztonságilag. A győzelem jelentősen megváltoztatta az izraeli társadalom közérzetét, hisz egyben biztonságot teremtettek, sőt olyan területeket foglaltak el, amelyek vallási jelentőségűek. Nagy volt az eufória,

⁴⁹ A. Horowitz: *Competing Israeli Structures of Identity*. p. 56.

⁵⁰ A Herut, valamint a Likud párt gyökerei a revizionizmus megalapítójához, Benjamin Zeev Jabotinskyhez vezethetők vissza, aki a zsidó nemzeti újjászületésről, a bibliai területek visszaszerzéséről, valamint a zsidók és arabok közötti „vasfüggöny” megalapításáról írta tanulmányait.

⁵¹ Mose Lisak: *Eda ve edatiut be Israel beperspektiva historit* (Etnikum és etnicizmus Izraelben történelmi perspektívában). p. 84-85.

⁵² A. Horowitz: *Competing Israeli Structures of Identity*. p. 20.

leginkább Jeruzsálem „visszafoglalása” és „egyesítése” miatt, ami a diaszpórai zsidóságot is nagy lelkesedéssel töltötte el. Az izraeliek önképe is javult, hisz büszkék lehettek arra, hogy megvédték magukat, amivel biztosították a nemzet fennmaradását. A harcos izraeliből nemsokára „szuper zsidó” fabrikált a média is.⁵³ Az áldozatból uralkodóvá vált nemzet „megrészegült”, és amint azt professzor Jesajahu Lejbovits (izraeli filozófus és elismert értelmiségi) előre megjósolta, a megszállás az izraeli társadalom testében lévő rákos daganattá nőtte ki magát. Ebben a mámoros állapotban, az ellenség lebecsülése és a legyőzhetetlenség érzése, még az izraeli hadsereg legmagasabb szintű tisztjeit is olyannyira megvakította, hogy nem vették észre, mi történik az orruk előtt, nevezetesen, az egyiptomi hadsereg gyakorlatait (a Szuezi-csatorna átkelése), amelyek Izrael „meglepetésszerű” támadásához vezettek 1973. október 6-án.⁵⁴

A hatnapos háború okozta a legnagyobb törést a kollektív tudatban, és teljesen megváltoztatta a nemzeti tudat alapját és lényegét. A húsz éve már hatalmon lévő Mapai párt az izraeli kollektív nemzeti tudatot először is szekuláris majd szocialista elvekre alapozta, amit számos izraeli vallásos zsidó közösség, közöttük a vallásos cionisták is elítéltek, hisz szerintük a zsidó nemzet gyökereit a judaizmusban kell keresni, nem idegen ideológiákban. Sokan azt hangoztatták, hogy még a szekuláris cionizmus is a Bibliára és az ókori zsidó történelemre hivatkozott, amikor a nép és az őshaza közötti kapcsolatot magyarázta. A háborúban elfoglalt területeket valójában „visszafoglalták”, hisz a Biblia szerint ezek a földek Izraelhez tartoznak.⁵⁵ Az 1967-es háború után a vallásos cionisták egy új lehetőséget láttak a „visszafoglalt” területekben, nevezetesen egy olyan zsidó állam megalapítását (a Biblia földjén), ami a zsidó jogrendszeren (*Halacha*⁵⁶) alapszik, nem pedig szekuláris ideológiákon. Ez az új eszmerendszer – nemzeti-vallásos cionizmus – a későbbiekben politikai mozgalommá (Gush Emunim) alakult, amelynek hívei Cisjordániában telepedtek le. A telepesek körében létrejött egy szélsőséges irányzat is, amelynek Kahane Rabbi volt a megalapítója. Kezdeményezésére 1969-ben jött létre a Kach (Így) nevű szélsőjobboldali politikai párt, amelynek fő célja az arabok kiűzése Izrael földjéről.⁵⁷

A hatnapos háború következményeként jelentősen megnöttek az izraeli társadalom szubkulturái közötti feszültségek. A Ben Gurion által elkép-

⁵³ J. Elizur: The fracturing of the Jewish Self-Image: The end of “We are One”? p. 15-16.

⁵⁴ J. Elizur: The fracturing of the Jewish Self-Image: The end of “We are One”? p. 22-23.

⁵⁵ R. A. del Sarto: Israeli Identity as Seen Through European Eyes. p. 68.

⁵⁶ A zsidó jog és jogfilozófia, amely a zsidó hagyományokat, bibliamagyarázatokat tartalmazó Talmudon alapul. Nagy V. Rita: Az izraeli identitás: változás és állandóság. A nemzeti identitás és a külpolitika kölcsönhatása. p. 86.

⁵⁷ Seva Gunitskiy: In the spotlight: Kach and Kahane Chai”.

zelt olvasztótégely megbukott, és a „táborok” között, nevezetesen a vallásos és szekuláris közösségek, az askenázi és szefárd (*mizrahi*) zsidó közösségek, valamint az izraeli zsidók és az izraeli arabok közötti különbségek jelentősen megnöttek. Az izraeli társadalomban három jelentős szubkultúra alakult ki: az ortodox zsidó kultúra, a hagyományos zsidó-nemzeti cionista kultúra, valamint a szekuláris-liberális kultúra.⁵⁸ A háború eredményeként megjelent egy újabb társadalmi töréspont, az izraeli és a palesztin nép között, amely komoly erkölcsi konfliktust okozott sok ember számára, főleg az izraeli demokrácia és a megszállási politika közti paradox miatt. A demokrácia elveinek fontosságát már az alapító atyák rögzítették a Függetlenségi Nyilatkozatban, ugyanakkor a zsidó állam fennmaradásának legfontosabb pillére a zsidó közösség többsége volt, amelyet csakis úgy lehetett megtartani, ha politikai jogok nyújtása nélkül katonai megszállás alatt tartják a palesztin népet. Ez viszont erkölcsi „tudat-hasadást” okozott leginkább a liberális tábor hívoinek, akik a '80-as években megerősítették politikai és társadalmi hatalmukat és létrehoztak számos tiltakozó fórumot is. Ebben az időszakban számos egyedülálló arab politikai párt is megjelent, amelyek az arab kisebbség érdekeit képviselték az izraeli parlamentben. Ezt a folyamatot pedig a nemzeti cionista telepések ellentábor próbálta, és próbálja manapság is megakadályozni, és az általuk alakított politikai és társadalmi fórumokon a megszállás mellett érveltek és mindazokat a kormányokat támogatták amelyek ezt a politikát folytatták.⁵⁹

AZ 1973-AS „JOM KIPUR-I” HÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI

A Jom Kipur-i háború súlyos következményei, valamint a politikai és a katonai vezetőség felelősségre vonása és hibáztatása volt az izraeli társadalom végső kiábrándulása az államalapítók mítoszaiból és az egységes izraeli nemzeti tudat kialakításából. Amint már a fentiekben is említettük, a támadás valóban meglepetésként érte úgy a politikai mint a katonai vezetést, hisz annyira elvakította őket a legyőzhetetlenség mámorára, hogy nem voltak képesek felmérni az igazi veszélyt. A háború után az izraeli közvélemény követelte a politikai és katonai elit leváltását, ugyanakkor megjelentek a háborúellenes mozgalmak is. A kudarc az addig, 25 éve hatalmon lévő Mapai párt bukását jelentette. Az amúgy is belső feszültségekkel küzdő társadalomban nőtt az elégedetlenség, leginkább a keleti zsidó közösségek körében. Az 1977-es választásokon a Likud győzelmével bekövetkezett a nagy politikai fordulat (*Mahapach*), hisz ezzel megtörték a Mapai párt évtizedes dominanciáját.⁶⁰ Menachem Begin,

⁵⁸ Baruch Kimmerling: Between Hegemony and Dormant Kulturkampf in Israel. p. 52-53.

⁵⁹ R. A. del Sarto: Israeli Identity as Seen Through European Eyes. p. 68-69.

⁶⁰ J. Elizur: The fracturing of the Jewish Self-Image: The end of “We are One”? p. 24-25.

az új miniszterelnök célja az volt, hogy Izrael újra felvegye az áldozat képét a világ szemében, és ennek érdekében többnyire a holokausztot és a zsidó állam állandó jellegű veszélyhelyzetét hangsúlyozta. Ezzel az eszmével tudta megalapozni az „elfoglalt területeken” való települések állandó növekedését, valamint a palesztinokkal való erőszakos összecsapásokat is. Az amúgy is szétzilált izraeli társadalom e politika mentén is két részre tagolódott, amely egyfelől az úgynevezett nemzeti (jobboldali) tábor, másfelől pedig a baloldali béketábor kialakulásához vezetett a '80-as évek folyamán. A két tábor között nemcsak politikai, hanem ideológiai és társadalmi különbségek is voltak, vannak. Míg az első táborba a hagyományt őrző közösség (askénazi és keleti zsidók egyaránt) tagjai sorolhatóak, addig a baloldali békepártiak a Mapai párt híveinek utódai (Béke Most, Merc), akik többnyire izraeli bennszülöttek, társadalmilag a középosztályhoz tartoznak és szekuláris-liberális elveket vallanak.⁶¹ Utóbbiak az akkori honvédelmi miniszter Ariel Saron által vezetett 1982-es dél-libanoni katonai beavatkozás (*Mivca Slom Galil* – Galilea Béke Akció) fiaskójának eredményeként fokozták háborúellenes tevékenységüket, és sikerült az izraeli közvéleményt meggyőzni arról, hogy ez utóbbi nem volt kényszerű háború.

A 1980-AS ÉS 1990-ES ÉVEK LEHETŐSÉGEI ÉS AKADÁLYAI

A nyolcvanas évekre már kialakult egy stabil fogyasztói társadalom Izraelben, amelyben az individualizmus és a materializmus dominált, a hagyományos kollektív és önfeláldozó elvekkel szemben. Az olvasztótégely mítosza mostanra már teljes feledésbe merült, a társadalom elfogadta a multikulturalizmust és a pluralizmust, sőt támogatta a sokszínűséget és a másságot. Ugyanakkor, az ortodoxok és a nemzeti cionisták tábora, akikhez a keleti zsidó közösségek vallásos politikai pártja is társult (a Sász párt, amely kezdetben mérsékeltnak bizonyult, 1992-ben pedig a Rabin-kormány része volt), egyre fanatikusabban álltak szemben a liberalista táborral, követelve a vallási intézmények nagyobb befolyását, valamint a vallás és az állam további elválaszthatatlanságát.⁶²

A nyolcvanas évek során többször is felmerült Izrael demokratikus jellegének kérdése, először is annak az érvelésnek a kapcsán, hogy Izrael a zsidó nemzet állama, azaz cionista-zsidó jellege ellentétben van-e a demokrácia elveivel. Számos izraeli kutató kétsége nőtt a kormányok megszállási politikája láttán. Sokuk szerint Izrael egy nemzeti-etnikai állam, ahol a nyugati elvek, nevezetesen a demokrácia, csak a zsidó nemzet privilégiuma.⁶³ A megszállt

⁶¹ David Ohana – Robert Wistrich: The shaping of Israeli Identity: Myth, Memory and Trauma. p. xii.

⁶² R. A. del Sarto: Israeli Identity as Seen Through European Eyes. p. 69.

⁶³ Sammy Smooha: Class, Ethnic and National Cleavages and Democracy in Israel. p. 325.

területek sok erkölcsi dilemmát okoztak, és emiatt a belpolitikai és társadalmi feszültség fokozódott, ahogy a nemzeti és a békepárti táborok kölcsönösen bírálták egymást. A fentiekben már említett szubkultúrák (vallásos-szekuláris, áskénáz-szefárd, zsidók és arabok) mentén meglévő törésvonalak is elmélyültek. Az 1987-es első intifáda (palesztin népfelkelés) kitörése következtében, az izraeli társadalomban erőteljesebben felszínre törtek a politikai és az eszmei különbségek, mivel ez a felkelés a már húsz éve tartó katonai megszállás és a zsidó települések folyamatos létrehozásának eredménye volt. Izrael nemzetközi elszigeteltsége és az első Öböl-háborúkor (1991) tanúsított passzivitása eredményeként, számos értelmiségi és a társadalom jelentős része megváltoztatta véleményét. Sokuk szerint a cionizmus nem képes megfelelő magyarázatot adni a hatnapos háborúban elfoglalt területek hosszú távú megszállási politikájára, és hogy ezentúl nem lehet figyelmen kívül hagyni a palesztinkérdést.⁶⁴

A szkepticizmus tetőfoka az izraeli társadalomban a „posztcionista” történészek megjelenésében lehető, akik kétségbe vonták még az államalapító atyák tevékenységeit is. Közülük néhányan komoly kutatásokat végeztek a nyolcvanas években felszabadított titkosított levéltári anyagokból. Az egyik jelentős új történész, Benny Morris, az arab-cionista, valamint az izraeli-palesztin konfliktust kutatta, és felelősségre vonta Izrael politikai vezetőit a függetlenségi háború kegyetlenségeiért, valamint a palesztin menekült probléma megteremtéséért. Szerinte és hasonló felfogású történészek szerint, az izraeli nemzeti tudatot területi, és nem etnikai vagy vallási alapokra kell felépíteni. Ebből kifolyólag pedig az izraeli társadalomnak választania kellene a demokrácia és a zsidó állam között, hisz a kettő nem összeegyeztethető. Ezt viszont csakis úgy lehet elérni, ha szétválasztanák a vallást a politikától. Ez nem azt jelenti, hogy megszűnik a vallás értéke, hanem inkább az ortodoxia hívőinek uralma a világi dolgok felett, és ezzel minden ember számára biztosított a vallásszabadság. Ahhoz, hogy Izrael „normális” országgént létezessen, a cionizmusnak fel kell számolnia önmagát és át kell engednie a teret a nemzetnek, amely nem lehet más mint az izraeli nemzet. Ugyanakkor ebben a folyamatban az állam el kell ismerje a nem zsidó állampolgárok izraeliségét is. Izrael nemzete sem érzi magát izraelinek, hisz számára nincs izraeli nemzet, mivel a nemzeti hovatartozás nem egyéni választás, hanem a vallási szervezeteké, amelyek a halacha szerint állapítják meg valakinek a hovatartozását.⁶⁵ Továbbá, mivel Izrael a világ minden zsidójáé, ez a tény elvette Izrael állampolgáraitól azt a lehetőséget, hogy a sajátjukénak vallják országukat, és ebből kifolyólag nem

⁶⁴ David Ohana-Robert Wistrich: *The shaping of Israeli Identity: Myth, Memory and Trauma*. p. xii., xiv.

⁶⁵ Az számít zsidónak, aki zsidó anyától születik, vagy aki az ortodoxia szerint lett betérítve.

érhetik el céljukat, többek között egy békésebb, biztonságosabb és magasabb színvonalú élet megteremtését.⁶⁶

Izrael megalapításakor jogot formált arra, hogy a zsidó nemzet országa-ként, a világ minden zsidóját képviselje, úgy a nemzetközi fórumokon, mint a közvélemény előtt. Ha bármilyen baj érné valamelyik zsidó közösséget a diaszporában, Izrael úgy érzi, kötelessége megvédeni őket a veszélytől. Az izraeliek a mai napig is a zsidó nemzet részének tekintik magukat, akikkel közös sorsuk van. Ez a kölcsönös függési viszony már a '60-as években kifejlődött, de inkább a '80-as évek folyamán kapott lendületet, amikor már a nemzeti tudatban nem az izraeliesség és a lokálpatriotizmus volt fontos, hanem a diaszpórai gyökerek.⁶⁷ Ezzel párhuzamosan a diaszpórai zsidóság a kettős lojalitás kérdésével kellett megküzdjön, hisz egyidejűleg voltak más országok állampolgárai (Amerikai Egyesült Államok, Nagy Britannia, stb.), és ugyanakkor sajátos kapcsolat fűzte őket Izraelhez.

„A diaszpóra és Izrael közötti szoros kapcsolódás a kollektív identitást multi-kulturális irányba alakítja. A zsidóság két létező formája tehát egymástól kölcsönösen függ.”⁶⁸

A szoros kapcsolat ellenére, a diaszpórai zsidóság véleménye nagymértékben különbözik Izrael politikájától, főleg a palesztin kérdést illetően. Érdekes módon, a diaszpórai közösségek is két táborra oszthatóak: egyfelől, az amerikai zsidóság az izraeli revizionista jobboldalt támogatja, amely az 1967-ben elfoglalt területek betelepítését szorgalmazza. Másfelől, az európai diaszpóra (valószínű az európai közvélemény hatására) ellenzi Izrael megszállási politikáját. Ennek következtében bizonyos kérdésekben az izraeli közvélemény, s még inkább a jobboldali kormányok hivatalos álláspontja sértő az európai zsidóság számára. A fentiekben már említett hatnapos háború eufóriája a diaszpórai zsidóság körében is eltűnt, és manapság már tisztábban látják az izraeli kormányok politizálását, s ez rámutat az izraeli társadalom megosztottságára is.

Az izraeli társadalom öntudatának fontos része a holokauszt traumájának feldolgozása, amely már jelentős szerepet kapott a '60-as években, de ekkor még a diaszpórai zsidóság meghunyászkodó és passzív természetét, a kemény és aktív izraelivel szembesítették. A '80-as években ez a traumatikus történelmi esemény egy domináns mitológiává nőtte ki magát, amely sokkal humánusabb volt az áldozatokkal. Ezzel párhuzamosan, az oktatási rendszerben is nagyobb figyelmet szenteltek a holokauszt feldolgozásának, hisz fontos volt

⁶⁶ Yossef Agassi et al.: *Todaa leumit israelit* (Izraeli nemzeti öntudat).

⁶⁷ Simon H. Herman: *Jewish Identity: A social psychological perspective*. p. 170-179.

⁶⁸ Nagy V. Rita: *Az izraeli identitás: változás és állandóság. A nemzeti identitás és a külpolitika kölcsönhatása*. p. 98.

átadni az üzenetet mindazok számára, akik már nem voltak közvetlenül érintettek a tragédiában, s hogy mindent el kell kövessenek, hogy a tragédia soha többé ne fordulhasson elő. Valójában a holokauszt traumája annyira behatolt az izraeli nemzeti öntudatba, hogy egy teljesen új izraeli identitás alakult ki, amelyben a diaszpórai zsidókkal való közös sors is jelentős szerepet játszott. A hatnapos, valamint a Jom Kipur-i háborúk után már a bennszülött izraeliek is át tudták élni a veszély helyzetét, nevezetesen a megsemmisülés lehetőségét.⁶⁹ Sokak szerint a zsidó állam megalakulása a holokauszt tragédiájának és az európai antiszemitizmus miatt érzett büntudatnak „köszönhető”.⁷⁰ Egy másik álláspont szerint Izrael létrejött volna függetlenül a holokauszt borzalmaitól, hisz a nemzetépítési folyamat már olyan szinteket ért el a Jisuvban, hogy az állam kikiáltása már csak idő kérdése volt.⁷¹

Továbbá, az izraeli társadalom a világot két részre osztja: a zsidó valamint a nem zsidó (a bibliából származó *gój* – idegen nép) világra, akik iránt megítélésük az antiszemitizmus elterjedésétől függ. A zsidóság szenvedésekkel teli múltja és a függetlenségi háborútól mostanáig tartó háborús helyzet, ma is jelentős része az izraeliek által alkotott világképnek. Ebből a felfogásból ered Izrael elkötelezettsége a világ zsidósága iránt, minek alapjául a holokauszt szolgál elrettentő példaként. Hasonló irányzatú jelenségeket, mint a manapság újra fellángoló európai antiszemitizmust, már az elején kezelni kell. Az izraeliek szemében ehhez a jelenséghez társul az Izrael-ellenes közvélemény és politika is, amely elítéli Izrael politikáját a palesztinokkal szemben. Az izraeliek szerint ez nem más, mint az antiszemitizmus modernebb változata.⁷²

A '90-es évek elején az izraeli társadalom nemzeti öntudata számos tényező eredményeként krízishelyzetbe került. Az Oslói Elvi Nyilatkozat aláírásakor (1993) valóságos törés jött létre a baloldali békepártiak és a neocionista szekuláris nacionalisták között. A neocionizmus egy olyan nacionalista mozgalom, amely a Gus Emunim vallásos nacionalista párt szekuláris változata. A Likud már az 1977-es választások után megteremtette a zsidók bibliai jogát Izrael földjéhez megszállási és telepési politikájával. Ez az eszmei rendszer egy új identitási lehetőséget nyújtott sok izraeli számára, akiknek fontos volt megőrizni a judaizmus értékeit (pl. kölcsönös felelősségérzet és segítségnyújtás) a nyugati (fogyasztói és piacorientáltság) elvekkkel szemben. Mivel legtöbbjük

⁶⁹ Anita Shapira: *Jehudim hadasim jehudim jesanim* (Új zsidók régi zsidók). p. 86-88.

⁷⁰ Nagy V. Rita: *Az izraeli identitás: változás és állandóság. A nemzeti identitás és a külpolitika kölcsönhatása.* p. 93-94.

⁷¹ Anita Shapira: *Jehudim hadasim jehudim jesanim* (Új zsidók régi zsidók). p. 93.

⁷² Az Izrael-ellenesség mint jelenség nem jelent antiszemitizmust, hanem egy tiltakozást az izraeli állam megszállási politikája ellen. Amint már említettük, az európai zsidóság körében is sokan Izrael politikája ellen szállnak síkra (a szerző véleménye).

szekuláris, a neocionista eszmerendszert nem tekintették vallási beállítottságúnak, hanem a zsidó kultúra részének, az megszállt területek megtartását pedig, a bibliai vonatkozások helyett biztonsági megfontolásokkal indokolták.⁷³

1992-ben a Munkapárt (a Mapai utóda) került kormányra Jichak Rabin miniszterelnök vezetésével. A már említett Elvi Nyilatkozatban (1993), az izraeli és a palesztin fél kölcsönösen és hivatalosan is elismerte egymást, és ezzel elkezdődtek a tárgyalások egy palesztin állam megalapításáról. A „területet a békéért” elv komoly dilemmákat okozott az izraeli társadalom bizonyos rétegeiben, főleg a neocionista, a nemzeti valamint a vallásos pártok hívei körében, mivel ez megkérdőjelezte Izrael területi jogosultságát a bibliai és más történelmi források alapján. A területi jogosultság és legitimitás pedig az izraeli nemzeti öntudatnak jelentős részét képezte, ezzel pedig az izraeli nemzet létjogosultsága is megkérdőjeleződött. Továbbá, az „ellenséges” környezet elve is állandóan jelen volt a nemzetépítés folyamatában. Ebben az esetben viszont, ha Izrael békét köt ellenségeivel, mint ahogy tette Egyiptommal 1979-ben, majd Jordániával 1994-ben, feltehetőleg egy sikeres és virágzó Közel-Kelet szerves része lesz, amely Izrael felvirágoztatását is jelentheti.⁷⁴ Az egyre növekvő feszültségektől szenvedő izraeli társadalom legtraumatikusabb eseménye Rabin miniszterelnök meggyilkolása volt 1995 novemberében, a szélsőséges vallásos-nacionalista telepések táborának egyik elszánt hívője (Igal Amir) által. A tragédia mélyen megrázta az izraeli társadalmat. A társadalmon belül jelenlévő szakadékok ellenére, az értelmiségiek valamint a politika képviselői a táborok közötti megbékélésre, egyetértésre és a jövő érdekében való közös erőfeszítésekre buzdítottak, kihasználva minden lehetséges fórumot az üzenet elterjesztésére.⁷⁵

A politikai eseményekkel párhuzamosan, Izraelnek a '90-es évek elejétől a volt szovjet államokból érkező hatalmas bevándorlási hullámokkal kellett megküzdenie. A legkézenfekvőbb társadalmi feszültséget az újonnan érkezett bevándorlók zsidósága okozta, mivel többségük a halacha szerint nem számított zsidónak. A bevándorlók új szokásokkal, különböző szocializálódási környezetből fakadóan pedig más politikai valamint társadalmi felfogással érkeztek Izraelbe. Mindez végsősoron egy olyan nagyszámú, közel egymillió főt számláló etnikai és kulturális csoport kialakulásához vezetett egy évtized alatt,

⁷³ Hívőik számos politikai párthoz tartoznak, mint pl. a Likud, a Munkapárt, a Nemzeti Vallásos Párt, valamint az orosz bevándorlókat képviselő pártokhoz. Lásd Lilly Weissbrod: *Israeli Identity in Transition*. p. 49-50.

⁷⁴ Simon Peresz, a Munkapárt politikusa, „Az új Közel-Kelet” c. könyvében írt erről az utópisztikus világról. Lásd Lilly Weissbrod: *Israeli Identity in Transition*. p. 52-53., valamint R. A. del Sarto: *Israeli Identity as Seen Through European Eyes*. p. 69-70.

⁷⁵ Lilly Weissbrod: *Israeli Identity in Transition*. p. 59.

amely lényegesen különbözik az izraeli kultúrától és életformától.⁷⁶ A nagyméretű bevándorlás megerőltetést és egyben kihívást jelentett Izrael számára, úgy gazdaságilag, politikailag, mint társadalmilag. Eleinte gazdaságilag nagyon megterhelő volt a szociális segélyek juttatása (nyugdíjasok és munkanélküliek ellátása, havi juttatás, árucikkek vámmentes vásárlása, különleges lakáshiteli konstrukciók, stb.). A későbbiekben viszont a bevándorlók fokozatosan beilleszkedtek a helyi munkapiacra, ahol nagy volt a kereslet a felsőoktatásban részesült emberekre (mérnökök, orvosok, tanárok, művészek). A '90-es évek politikai helyzete, az oslói békefolyamat évei jelentősen befolyásolták az izraeli gazdaságot is. A kormány liberalizálta a gazdaságot, így több lehetőség nyílt újabb gazdasági kezdeményezésekre, leginkább az információs technológiai fejlesztésekre és a kereskedelem terén, ahol nagyon sok új bevándorlót alkalmaztak.⁷⁷ Az ex-szovjet államokból érkező bevándorlási hullám egyre aktívabban vett részt az izraeli politikai életben is, és már a kilencvenes évek elején etnikai bázisú pártok jöttek létre (Israel Bealija, Israel Bejtenu), amelyek eszmeileg az izraeli politikai elit jobboldali szekuláris nacionalista-cionista pártjához (Likud) álltak közel. Továbbá, a demográfiai változások, az áskenázi és szefárd közösségek közötti arányok elbillenése fokozta az izraeli társadalomban lévő feszültségeket.⁷⁸ A „régí” izraeli gazdasági és politikai elit kulturális dominanciája is kezdett meginogni, hisz a bevándorlók nem tekintették fontosnak az izraeli társadalomba való beilleszkedést. Az ivrit nyelv és a héber kultúra elsajátítása nem népszerű köreikben, sőt inkább az orosz kultúra megőrzésén iparkodnak. Számptalan orosz nyelvű újság, rádió és tévécsatorna született, sőt magániskolák és óvodák is alapultak. Ez a folyamat az „államon belüli állam” jelenségét idézi elő, minek következtében az ex-szovjet államokból való bevándorlók bizonyos értelemben autonóm életet folytatnak Izraelben.

Az izraeli társadalmat jelentős változások érték az utóbbi két évtizedben, minek következtében az izraeli nemzeti öntudat állandó jelleggel változik és új értelmet kap. A folyamatosan mélyülő szakadék a vallásos és szekuláris szubkultúrák között, továbbra is komoly dilemmák elé állítja a politikai vezetést és az értelmiséget is. Az államalapításkor elképzelt kollektív nemzeti tudattal ellentétben, manapság már többszínű identitás van jelen Izraelben, amelynek inkább széthúzó, semmint egyesítő jellege van. A vallás és állam további elválaszthatatlansága pedig több ponton is megkérdőjelezi a zsidó állam demokratikus jellegét. Az utolsó bevándorlási hullámok következtében felmerült ho-

⁷⁶ Nagy V. Rita: Az izraeli identitás: változás és állandóság. A nemzeti identitás és a külpolitika kölcsönhatása. p. 88.

⁷⁷ Leitmann Beatrix Laura: Globalisation and its consequences in Israel. p. 208

⁷⁸ Nagy V. Rita: Az izraeli identitás: változás és állandóság. A nemzeti identitás és a külpolitika kölcsönhatása. p. 100.

vatartozási kérdés megoldhatatlannak tűnik, hisz a zsidó államban számtalan nem zsidó származású állampolgár él, beleértve a legnagyobb kisebbséget, az izraeli arabokat. A négy évig elhúzódó erőszakhullám jelentősen befolyásolta az izraeli zsidók és arabok, illetve a palesztinok életét. A válság politikai, gazdasági és egyben társadalmi következményei mindkét fél számára komoly kihívást jelentenek. Az Izraelben hatalmon lévő Likud párt vezetője, Ariel Saron⁷⁹, valamint Jasszer Arafat utódja, Mahmúd Abbász palesztin elnök közös megegyezéssel próbálják megfékezni az általános erőszakot. Saron kezdeményezésére az izraeli katonaság 2005-ben kivonult a gázai övezetből, amelyet néhány ciszjordániai palesztin várossal együtt átadtak a Palesztin Hatóságnak. A palesztin kérdés megoldása most már nemcsak a békepártiak érdeke, hanem a neocionista jobboldal számára is akut kérdéssé vált. Ezzel az állásponttal a Likud (legalábbis Saron) maga ellen fordította a hagyományos jobboldali híveket, hisz a gázai kivonulással egyértelművé vált a zsidóság területi jogosultságának megkérdőjelezhetősége Ciszjordánia területén is. Az askénázi és mizrahi szubkulturák közötti viszonyokat illetően, utóbbiak egyre nagyobb hatalomra, sőt dominanciára tesznek szert a politikai, a gazdasági és a társadalmi életben. A két kultúra közötti különbségek már alig észlelhetők az Izraelben született generációknál, sőt a vegyes házasságok is egyre gyakoribbak. A számtalan akadály ellenére talán mégis van esély az egységes izraeli nemzeti (ön)tudat kialakulására.

A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történet Doktori Program PhD-hallgatója.

⁷⁹ A cikk megírásakor Ariel Saron még a Likud elnöke és Izrael miniszterelnöke volt. [a szerk.]

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AGASSI, YOSSEF, BARNETT, MOSHE AND BUBER AGASSI, YEHUDIT: *Todaa leumit israelit (Izraeli nemzeti öntudat)*. Discussion Paper No. 11-88, The Centre for Development – Pinhas Sapir, Tel Aviv University, 1988.
- ALMOG, SHMUEL: Ravgoniut bahisztoria sel hacionut ve sel hajesuv (Többszínűség a cionizmus és a jesuv történelmében). In ALMOG, S.: *Leumiut, Cionut, Antisemiut (Nacionalizmus, Cionizmus, Antiszemitizmus)*, Haszifria Hacionit, Hahistadrut Hacionit Haolamit, Jerusalem, 1992.
- ALMOG, SHMUEL: Hamemad hahisztoria sel haleumiut hajehudit (A zsidó nacionalizmus történelmi dimenziója). In ALMOG, S.: *Leumiut, Cionut, Antisemiut (Nacionalizmus, Cionizmus, Antiszemitizmus)*. Hasifria Hacionit, Hahistadrut Hacionit Haolamit, Jerusalem, 1992.
- AVINERI, SHLOMO: *A modern cionizmus kialakulása: a zsidó állam szellemi gyökerei*. Századvég (Könyvtár) Kiadó, Budapest, 1994.
- BEN ISRAEL, HEDVA: Teoriot al haleumiut ve midat halutan al hacionut (Teoriák a nacionalizmusról és alkalmazásai a cionizmusra). In Ijunim be Tkumat Israel (Szidrat Nosze) Cionut: Pulmusz ben Zmanenu: Gisot Mechkariot ve Idieologiot, Hamerkaz le Moreset Ben Gurion, Hocat Sfarim sel Universitat Ben Gurion Ba Negev, 1996.
- BIBÓ, ISTVÁN: Válogatott Tanulmányok, A Kelet-Európai kisállamok nyomorúsága, 1945-1949, II. kötet, Bibó István örökösei, 1990.
<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/index.html>
- EISENSTADT, SHMUEL N.: Israeli Identity: Problems in the development of the collective identity of an ideological society. In EISENSTADT, S.N., BAR YOSSEF, R., ADLER, CHAIM, (EDS.): *Integration and Development in Israel*. Israel Universities Press, 1970.
- EISENSTADT, SHMUEL N.: Hamaavak al szimlej hazehut hakolektivit ve al gvuloteja behevra haisraelit habtar mahapchanit (Harc a kollektív identitás jelképeiért és háttáraiért a szétzilált forradalmas izraeli társadalomba). In Ijunim be Tkumat Israel (Szidrat Nosze) Cionut: Pulmusz ben Zmanenu: Gisot Mechkariot ve Idieologiot, Hamerkaz le Moreset Ben Gurion, Hocat Sfarim sel Universitat Ben Gurion Ba Negev, 1996.
- ELIZUR, J.: The fracturing of the Jewish Self-Image: The end of „We are One”? *Israel Affairs, Special Issue: Israeli Politics and Society since 1948 - Problems of Collective Identity*, vol. 8., No. 1&2, Autumn-Winter, 2002.
- GUNITSKIY, SEVA: *In the spotlight: Kach and Kahane Chai*. in www.cdi.org, 2002 and in Israel Foreign Ministry, Information Division, www.mfa.gov.il
- HERMAN, SIMON H.: *Jewish Identity: A Social Psychological Perspective*. Vol. 48. Sage Library of Social Research, Sage Publications, New York: Herzl Press, 1977.
- HOBBSAWM, ERIC: Nations and Nationalism since 1780. Cambridge University Press, 1990.
- GELLNER, ERNEST: Nations and Nationalism. Blackwell Publishers, Oxford 1983.

- HÓDI SÁNDOR: *A nemzeti identitás zavarai*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1992.
- HOROWITZ, A.: Competing Israeli Structures of Identity. In AVINERI, S. AND HOROWITZ, A. (EDS.): *Integration and Identity: Challenges to Europe and Israel, Munich Contributions to European Unification*. Vol. 4, 1999.
- KARSH, EPHRAIM AND URIAN, DAN: Introduction. *Special Issue: In Search of Identity – Jewish Aspects in Israeli Culture, Israel Affairs*. Vol. 4, no. 3 & 4, Spring-Summer, 1998.
- KIMMERLING, BARUCH: Between Hegemony and Dormant Kulturkampf in Israel. *Special Issue: Search of Identity – Jewish Aspects in Israeli Culture, Israel Affairs*. Vol. 4., no. 3 & 4., Spring-Summer, 1998.
- KOVÁCS GÁBOR: Nemzet, Önrendelkezés, nacionalizmus, Bibó István a nemzet lelkiismerete. *Rubicon Történelmi folyóirat*, 2004/4.
- LEITMANN, BEATRIX LAURA: *Globalisation and its consequences in Israel*. In Öt Kontinens, Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék Tudományos Közleményei, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2005.
- LISAK, MOSHE: *Eda ve edatiut be Israel beperspektiva hisztorit* (Etnikum és etnicizmus Izraelben történelmi perspektívában). In Lisak, Moshe and Kney-Paz, Baruch (eds.): *Israel likrat snot alpaim: hevra, politika ve tarbut* (Izrael 2000-es években: társadalom, politika és kultúra), J.L. Magnes Publishing, Hebrew University, Jerusalem, 1996.
- NAGY V. RITA: Az izraeli identitás: változás és állandóság. A nemzeti identitás és a külpolitika kölcsönhatása. In N. RÓZSA ERZSÉBET (SZERK.), *Nemzeti Identitás és Külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Azsiában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005.
- OHANA, DAVID AND WISTRICH, ROBERT: The shaping of Israeli Identity: Myth, Memory and Trauma. *Israel Affairs*, vol. 1. No. 3, Spring 1995.
- PELED, YOAV AND SHAFIR, GERSHON: The roots of peacemaking: The dynamics of Citizenship in Israel, 1948-93. *International Journal of Middle East Studies*, vol. 28, no. 3., August 1993.
- SARTO DEL, R.A.: Israeli Identity as Seen Through European Eyes. In AVINERI, S. AND HOROWITZ, A. (EDS.): *Integration and Identity: Challenges to Europe and Israel, Munich Contributions to European Unification*. Vol. 4, 1999.
- SHAPIRA, ANITA: Ben Jesuv le Medina: Hamarkivim selo avru (Jesuv és ország között: az el nem fogadott elemek). In SHAPIRA, ANITA (ED.): *Medina Baderech: Havevra Haisraelit ba asorim harisonim* (Készülőben lévő ország Az izraeli társadalom az első évtizedekben). Merkaz Zalman Sazar le toldot Israel, Jerusalem, 1998.
- SHAPIRA, ANITA: Dor Baarec (Az első Izraelben született generáció). *Alpaim*, No. 2, 1990.
- SHAPIRA, ANITA: *Jehudim hadasim jehudim jesanim* (Új zsidók régi zsidók), Hocaat Am Oved, 1997.
- SHAVIT, YAACOV: Avodat hakultura: ben uma joceret tarbut letarbut joceret uma (A kultúra munkája: egy kultúrát alkotó nemzet és egy nemzetet alkotó kultúra között). In REINHERZ, YEHUDA, SALMON, YOSSEF AND SIMONI, GIDEON (EDS.): *Le-*

- umiut ve politika jehudit (Zsidó nacionalizmus és politika)*. Merkaz Zalman Sazar le Toldot Israel, Jerusalem, 1996.
- SHIMONI, GIDEON: Haleumiut hajehudit keleumiut etnit (A zsidó nacionalizmus mint etnikai nacionalizmus). In REINHERZ, YEHUDA, SALMON, YOSSEF AND SIMONI, GIDEON (EDS.): *Leumiut ve politika jehudit (Zsidó nacionalizmus és politika)*. Merkaz Zalman Sazar le Toldot Israel, Jerusalem, 1996.
- SMITH, ANTONY D.: Sacred Territories and National Conflict. In KARSH, EFRAIM (ED.): Special Issue: Israel's Transition from Community to State. *Israel Affairs*, vol. 5, No. 4, 1999.
- SMOOHA, SAMMY: Class, Ethnic and National Cleavages and Democracy in Israel. In SPRINZAK, E. AND DIAMOND, L. (EDS.): *Israeli Democracy under Stress*. Lynne Rienner Publishers, Boulder London Lynne Reiner Publishers, 1993.
- TAMIR, Yael: The Quest for Identity. In AVINERI, S. AND WEIDENFELD, W., (EDS.): *Integration and Identity: Challenges to Europe and Israel. Munich Contributions to European Unification*. Vol. 4, 1999.
- WEISSBROD, LILLY: Israeli Identity in Transition. In KARSH, EFRAIM (ED.): Special Issue on From Rabin to Netanyahu: Israel's Troubled Agenda. *Israel Affairs*, Vol. 3, no. 3&4, Spring-Summer 1997.